

DOSSIER 1

ESTUDIANTS I MOVIMENT ESTUDIANTIL
A LA UNIVERSITAT DE VALÈNCIA
DURANT EL SEGLE XX

Coordinació

Marc Baldó Lacomba
Universitat de València

PRESENTACIÓ

La revista *Saitabi* ha volgut sumar-se a la commemoració dels cinc segles d'història de la universitat de València i, amb aquest motiu, fa dos anys, em va encomanar que organitzara un dossier. Vaig pensar que el moviment estudiantil a València durant el segle XX era un tema rellevant, per la continuïtat del fenomen i les implicacions polítiques, des del l'època de Primo de Rivera fins el final del franquisme. A més, la qüestió ha merescut l'atenció de diversos autors i, per al cas valencià, es podia cobrir, pràcticament, la seqüència de tot el segle.¹ Però també calia aprofitar l'ocasió per a fer una síntesi de la població universitària valenciana del segle XX, és a dir, una referència al creixement i als canvis que s'operen en el nombre i la composició dels escolars. De fet, el principal buit historiogràfic sobre la qüestió, precisament, està en l'anàlisi interna de la població universitària, que abasta, certament, un camp de treball ample i complex: recomptes d'estudiants, distribució per carreres, edat, procedència geogràfica, origen social, integració de la dona, activitats dels cursants, règim d'estudis, disciplina acadèmica, fracàs escolar, incorporació dels graduats al mercat de treball... Moltes aportacions s'han fet, sens dubte, però encara queda molt de tall en una tasca

¹ Entre altres historiadors que han tractat el tema, Daniel Comas ha investigat el primer quart del segle XX; María Fernanda Mancebo ha treballat des dels anys vint fins els quaranta; Benito Sanz, Ramón I. Rodríguez Bello, i Sergio Rodríguez Tejada els anys del franquisme, especialment des dels cinquanta fins el final de la dictadura. El principal buit eren els anys subsegüents a la guerra civil, els de l'hegemonia del SEU, bastant poc explorats a València, però en canvi ben coneguts a altres districtes i en el conjunt d'Espanya per les investigacions de Miguel Ángel Ruiz Carnicer. Vegeu: M. F. Mancebo Alonso: *La universidad de Valencia, de la Monarquía a la república (1919-1939)*, Universitat de València/Institut Juan Gil-Albert, 1994, i de la mateixa autora, *La universidad de Valencia en guerra. La FUE (1936-1939)*, Ajuntament de València/Universitat de València, 1988; M.A. Ruiz Carnicer: *El Sindicato español Universitario (SEU), 1939-1965. La socialización política de la juventud universitaria en el franquismo*, Madrid, Siglo XXI, 1996; B. Sanz: *L'oposició universitària al franquisme*, Universitat de València, 1996; B. Sanz Díaz i R.I. Rodríguez Bello (eds.): *Memoria del anti-franquismo. La universidad de Valencia bajo el franquismo, 1939-1975*, Universitat de València, 1999; S. Rodríguez Tejada: "L'oposició universitària al franquisme, 1939-1975", *Afers*, 22 (1995); Mariano Peset (ed.): *Història de la Universitat de València*, 3 t., Universitat de València, 2000, on hi ha diversos treballs sobre el particular al volum 3, elaborats per M. Baldó, Mª F. Mancebo, E. Sánchez Santiró, Y. Blasco, D. Comas i D. Sánchez.

treballosa que requereix la mirada antropològica i sociològica de l'historiador.²

Dissenyat el dossier, quedava el principal: buscar col·laboradors. Volia combinar historiadors experimentats i joves. Segurament, açò és una ressi-lla que em queda dels temps en que vaig ser degà de la facultat, i en la que crec amb convicció. La revista *Saitabi* té com a una de les seues funcions donar a conèixer historiadors novells, mesclats amb autors d'experiència. Volia ser fidel a aquest plantejament, i en aquesta ocasió era possible. El fet és que el lector trobarà, en els treballs que segueixen, dos autors de monogràfics conegudes, María Fernanda Mancebo i Miguel Ángel Ruiz Carnicer, i dos historiadors que estan fent o acabant la seua tesi doctoral sobre el que ací escriuen, Daniel Comas i Sergio Rodríguez. Crec que les aportacions d'uns i altres comparteixen qualitat, però valorar el dossier és tasca del lector. A mi sols em correspon agrair-los la col·laboració.

El treball, en fi, s'ha organitzat de la següent manera. El primer article, sobre "La població universitària valenciana al segle XX" l'he preparat jo. El segon treball és de Daniel Comas, i tracta de "Los escolares valencianos del primer cuarto del siglo XX". El tercer, de María Fernanda Mancebo, es centra en "La consolidación del movimiento estudiantil (1920-1947)". El quart article, de Miguel Ángel Ruíz Carnicer, analitza "Los estudiantes de la universidad de Valencia en el franquismo (1939-65). Del encuadramiento, político a la agitación social". El quint treball és de Sergio Rodríguez i en ell s'estudia "Els estudiants valencians sota el franquisme". Finalment, tanca el dossier una bibliografia que dóna compte de l'estat actual de la investigació del moviment antifranquista que ha preparat Sergio Rodríguez. En resum, s'ha procurat fer un repàs dels estudiants i el moviment estudiantil des del 1900 fins el 2000.

* * *

L'activitat política-cultural dels estudiants té fondes arrels. Sabem que des de feia temps, els valencians –i aquests no eren l'excepció–, havien pres partit a favor de la monarquia constitucional i contra el carlisme. En l'època isabelina s'havien organitzat circumstancialment, amb èxit variable, per a protestar la pujada de taxes de matrícula o per a forçar la continuïtat d'alguns estudis a la universitat –medicina, facultat amenaçada pels moderats, dons es proposaren tancar-la varies vegades-. Els més inquietes feien liceus

² Entre els treballs més recents que tracten la població universitària de València del segle XX, vegeu M.F. Mancebo Alonso; *La universidad de Valencia...*; E. Sánchez Santiró: *Científicos i professionals. La facultat de ciències de València (1857-1939)*, Universitat de València, 1998; Y. Blasco Gil: *La facultad de derecho de Valencia durante la Restauración (1875-1900)*, Universitat de Valencia, 2000.

o acadèmies, que eren tertúlies més o menys estables, literàries i polítiques, on s'enjuntaven per a tractar els més variats assumptes, i també podien organitzar estudiantines, que en ocasions donaven serenates, no sempre festives. Però no fou fins el Sexenni quan s'encetà un nou tipus de mobilització escolar creixentment polititzada. La universitat, aleshores, havia començat a alliberar-se de les rígides estructures i controls disciplinaris que havia imposat l'ordre moderat. Es va instaurar la llibertat de càtedra i d'ensenyança, es va crear la figura de l'estudiant lliure, que s'afegia a l'alumne oficial... Els vincles de l'ordre doctrinari es relaxaren i l'efervescència política va entrar als claustres. Els alumnes la expressaren amb més contundència que els professors. A la universitat de València es formaren diverses associacions de caràcter polític-cultural, a vegades estrictament universitàries i altres amb estudiants i altres joves: el Centro Científico y Literario, el Círculo de la Juventud Liberal –partidaris de la monarquia democràtica- la Juventud Republicana, l'Academia de Legislación y Jurisprudencia, l'Ateneo Científico, Artístico y Literario, l'Academia de la Juventud Católica...

Els professors, inclús els més demòcrates –Pérez Pujol-, vivien amb perplexitat l'efervescència política dels estudiants, que es devia, segons deien, “a las circunstancias políticas”, i lamentaren els “abusos”, “excesos” i “el sistema de absoluta libertad para todo” que trobaven en els escolars. Abans de que s'acabara el Sexenni –abans del colp de Sagunt- es va començar a posar ordre: la llibertat d'ensenyança es reglamentava, l'ensenyança lliure es restringia, els alumnes oficials havien d'assistir a classe... Les mobilitzacions de començament del curs 1874-75 foren les últimes d'aquella conjuntura revolucionària, i ens amiden la capacitat d'organització que havien assolit. Un pasquí –una joia- de novembre de 1874 diu:

“Compañeros: seguid el ejemplo de los de Madrid, unión, unión y compañerismo, nadie entre en la cátedra[,] a la calle todos y los que entren en clase apuntarlos en una lista y nosotros mismos los castigaremos, pues son unos compañeros indignos.

Unión y Compañerismo. Libertad de Enseñanza ó que se cierren las cátedras”.³

Però l'activitat política dels estudiants fou, com la democràcia, flor d'un dia. Durant la Restauració i la Regència –entre 1875 i 1902- va plagar veles i es va refugiar en associacions aparentment neutres, que sovint tenien una vida breu –però no sempre-, on es feien acadèmies, conferències o certàmens. La política, almenys la intencionada vocació política dels estudiants del Sexenni, quedava fora de la quotidianitat dels escolars. De tan en tan,

³ Arxiu de la Universitat de València, 264/5. 26 de novembre de 1874.

però, esclatava expressament la reivindicació, per exemple, davant la “qüestió universitària” –els estudiants redactaren una reprovació a Orovio l’any 1875-, o es manifestaven alguna vegada demanant la llibertat de càtedra; feien serenates –sempre mal vistes per l’autoritat acadèmica i governativa des de la nit de San Daniel- expressant els seus parers, o signaven escrits de solidaritat contra ministres i a favor de professors que donaven la cara per la llibertat de càtedra.

Durant la restauració, els estudiants més actius, els més polititzats, feien “corrillos” en el claustre o en l’aula i comentaven les novetats. Eren un tipus d’estudiant que Las Provincias anomenava, un tant despectivament, “oradors”, amants d’ateneus, tertúlies i acadèmies. Cal afegir que, sovint, els més estudiosos coincidien en activitats. Rafael Altamira era un brillant estudiant de dret, anava a llibreries de vell, escrivia assaigs, llegia el Boletín de la Institución Libre de Enseñanza, admirava els professors krausistes, estava apuntat a l’estudiantina, i signava algun d’aquests escrits, en companyia d’estudiants que pertanyien, més be, al grup dels “oradors”, como ara Blasco Ibáñez, un alumne de dret que frequentava poc l’edifici del carrer la Nau –quan acodia els bidells s’espantaven: “¡Ave de mal agüero, anunciador de tempestades!”-. Blasco, tot i que no era un estudiant de classe diària –era un “artista enamorado de la acción”- també llegia força novel·les, història, política, escrivia, i era de l’estudiantina... En tot açò coincidia amb Altamira. L’estudiós i “l’orador”, podien tenir una frontera difusa...

Tanmateix, des del noucents, algunes coses començaren a canviar. La base social dels escolars continuà igual, però els efectes del canvi social i del regeneracionisme foren perceptibles. Entre les acaballes del segle XIX i les primeres dècades del XX, s’assisteix a una efervescència de les capes mitjanes, que entre altres coses nodreix la crítica de l’abundant literatura de regeneració. Villacorta Baños, entre altres historiadors, ha incidit en el fenomen: en les renovades inquietuds dels professionals i les capes mitjanes.⁴ Els estudiants, sens dubte, per composició social, formaven part d’aquest univers. Aquest impuls reivindicatiu els va afectar, tant per a aconseguir millores escolars –beques, espais per a educació física, activitats culturals “tribunals d’honor” entre la “clase escolar”, com per a intervindre en els òrgans de govern de la universitat, demanar millores en la docència, reivindicar la professionalització de les professions que els permetien exercir els títols que cursaven i fer propostes polítiques. “La clase escolar necesita agruparse para defenderse”, es deia en un congrés fet a València el 1909. Des d’aleshores va anar surgint un nou tipus d’associacionisme escolar, diferent al que havia predominat en els anys de la Restauració, caracteritzat

⁴ F. Villacorta Baños: *Profesionales y burócratas. Estado y poder corporativo en la España del siglo XX, 1890-1923*. Madrid, Siglo XXI, 1989.

per la reivindicació i el compromís.

Des dels anys vint, l'associacionisme escolar es va convertir en un element estable de la vida universitària. I la veu dels estudiants –com ja havia passat al Sexenni– fou plural. Com deia, aleshores, el professor Deleito, no podia esperar-se que “en pleno siglo XX” la unitat ideològica dels estudiants, ni agrupar-los a tots en associacions unitàries.⁵ Liberals, catòlics, fueistes i –més tard– fascistes entraren en l'escena i es disputaren la influència.

El franquisme tot ho capgirà. El “Nuevo Orden” arribava a la universitat i s'imposava l'hegemonia del SEU. Però també es desenvolupà, especialment des de finals dels anys cinquanta, un imponent moviment contra la dictadura, impulsat pel canvi social dels anys seixanta. Fernández Buey, protagonista i estudiós del fenòmen, ha escrit unes paraules que aprofiten per a tancar aquesta presentació:

“En comparación con otros movimientos análogos de la Europa central y occidental el rasgo tal vez más saliente del movimiento universitario español ha sido su continuidad. Desde la década de los cuarenta hasta la muerte del general Franco, en noviembre de 1975, los estudiantes universitarios fueron, junto con la clase obrera industrial, el principal elemento de resistencia interior a la dictadura establecida al término de la guerra civil. A lo largo de esos treinta y tantos años el movimiento universitario, y sobre todo su vanguardia estudiantil, dejó en esa lucha varios muertos, contó por centenares los activistas torturados en las comisarías y por miles sus detenidos y encarcelados. La continuidad y combatividad de los estudiantes universitarios españoles en esa época sólo es comparable, quizá, a la de algunos movimientos estudiantiles de países latinoamericanos. Pues, a pesar de la represión, de la expulsión de la Universidad de los dirigentes más activos y de las constantes detenciones y encarcelamientos, puede decirse que la movilización universitaria contra el franquismo no cesó durante ese largo período histórico”.⁶

MARC BALDÓ LACOMBA
Universitat de València

⁵ J. Deleito y Piñuela: “La vida en la universidad de Valencia desde 1919 a 1924”, *Anales de la Universidad de Valencia*, any IV, 1924, p. 338.

⁶ F. Fernández Buey: “Estudiantes y profesores universitarios contra Franco. De los sindicatos democráticos estudiantiles al movimiento de profesores no numerarios (1966-1975)”, en J.J. Carreras Ares i M.A. Ruiz Carnicer (eds.): *La universidad española bajo el régimen de Franco (1939-1975)*, Saragossa, Institució Fernando el Catòlic, 1991, p. 469.

